

АССАЛАМ

www.assalam.ru

НА КУМЫКСКОМ ЯЗЫКЕ

БУСУРМАНЛАНЫ РУГЪАНИ-ЯРЫКЪЛАНДЫРЫВ ГАЗЕТИ

№ 09 (122) Айда бир керен чыгъарыла / сентябрь 2009 г. / шаввал 1430-й. Багъасы 15 манат

Редакторну колонкасы

Ассаламу алейкум, аявлу дин къардашлар. Инг башлап оьтген сыйлы байрамыбыз – Ораза байрам булан къутлайман, тутгъан оразаларыбызны Аллагъ къабул этсин, йылдан йылгъа эсен-аман чыкъмагъа Яратгъаныбыз насип этсин.

Шонча къаравуллагъан, гъасирет кюйде къарагъан байрамыбыз, гъай-аман бир мюгълетдей чалт оьтюп къала. Рамазан айда Аллагъ таала салгъан борчланы гъарибиз болгъан кююбюзде кютмеге къарайбыз, алгъа талпынывну къайдаларын излейбиз, напсыбызны басылтып, къылыгъыбызны яхшы этмеге къаст къылабыз. Сыйлы айда гъаракатыбыз гючлене ва шо битгенде аз-маз оьз-оьзюбюзге бакъгъан тергев бошаймы экен деп эсинге геле. Шо саялдыр кеплерибиз Рамазан ай тез битегенге ойлаша туруп къалагъаны.

Сыйлы гъадисде айтылагъан кюйде, биз бу айны оьр даражасын гъакъ кюйде англай эдик буса, шо битгенни де суймес эдик. Гъар ким болагъан кююнде Рамазан айгъа да гъазирлене, ону арты булан гелеген уллу байрамыбыз Ораза байрамгъа да гъазирлик гере. Бусурман адамлар бу гюнлерде бирлигин, къардашлыгъын ачыкъдан сезе.

Байрам гюн шат болабыз, оразаны сынавундан оьтгенибизге къуванабыз, гележекке умутлу къарайбыз. Артдагъы йылларда байрам гюн къачан болагъаны гъакъында тюрюлю-тюрюлю пирулар, айры токъташдырывлар бола. Шолагъа биз, простой бусурманлар, терен ойлашып, башыбызны авуртдурмасакъ яхшыдыр деп эсима геле, неге тююл уьстюбюздеги алимлер, ругъани ёлбашчыларыбыз гёрсетген ёл булан юрюсек

къутулабыз ва жавап бермеге де тюшмежек.

Озокъда, бир-биревлер ялкъгъанбыз бу мекенлилик ёкъдан, къачан моллалар бир пикругъа гележек деп кант этмеге бола ва шолай этме де эте. Амма шолайлагъа ругъани идарабыз да, билимли алимлерибиз де иш этип биревню де адашдырабыз деп айланмайгъанына инандырмагъа алгъасайбыз, неге десе, бизден эсе олар Аллагъдан артыкъ къоркъадыр деп айтмагъа ярай.

Бир тилге гелмейгенини себеби буса, ораза тутувну да, битивню де нече тюрюлю къайдалары бар экенге гъасил бола ва бирлери бир ёлну, башгъалары башгъа ёлну танглап, бир-бирине рас гелмей къалалар. Озокъда, Дагъыстанны бусурманланы башын тутгъан адамгъа бютюнлей бары да халкъ тынгламайгъаны да булай гъал тувулунагъаныны аслу себебидир. Аявлу дин къардашлар, шо гъар да артыкъ талчыкъмагъа тюшмейдир. Оьзге яшавубуз да рагъат оьтмейгенде йимик, байрам гюнлени белгилевюнде де бир ёрукълукъ ёкъ, шо да тегиш болмай къала. Шо да дюрдюрю гюн сайын ювукъ болагъан ахыр заманны аламаты.

Бизден болагъан затны гъакъында айтсакъ, шо да уллуларыбызгъа, гъюрметлерибизге тынглап, шолар айтагъанны этип юрюсек, уьмметибизни бирлиги учун увакъ-тюеклеге гез юмсакъ, маслагъатлы да болур, аз буса да алгъа барыв болур деп умут бар. Нечик болса да, юреке Аллагъгъа инанывну, янгыз Огъар таби болувну сакълап болсакъ, онда яхшы зат болмас. Шо гъар да бизге Аллагъу тала тавпикъ берсин деп тилейбиз.

БИЗИН АЛИМЛЕР

Багъдат-Али: алим ва шаир

Магъачкъаланы ювугъунда, Таргъу посёкону эсги къабурларыны бирисинде, оьзюне адамлар «Багъдат-Али» деп ат къойгъан бир зиярат бар. Алимлер де огъар агъамият берелер. Мисал учун, петербурглу алим Л. И. Лавров ва дагъыстанлы Д. Р. Шихсайитов бу эсги зияратны гъакъында оьзлени макъалаларында-китапларында эсгерип язгъанлар.

Таргъудагъы бу зияратгъа адамлар ва алимлер не саялы мунча агъамият бере-лер? Онда гёмюлген ким болгъан? Белгили кюйде, Багъдат-Али гъалиден 350 –

не бир-биревлер оьзле-ни улан авлетлерине Багъ-дат-Али деп ат къоягъаны дагъыстанлыланы, айрокъда таргъулуланы арасында кепден берли адатланып да юрюй. Шо зияратны ичиндеги уьч сынташдан бирисинде гъеч языв ёкъ, кимге салынгъаны да белгисиз. А. Р. Шихсайитов ёрап айтагъан кюйде, о Алини атасы Мугъамматгъа салынгъан сынташ болма ярай. Янашасындагъы уьчюнчю сынташ буса – Алини уланы Гъазиболатгъа салынгъан, ол да гъижрат булан 1066-нчы йылда гечинген деп гёрсетиле, тек айы язылмагъан.

400 йыллар алякъда оьмюр сюрген адам. Эсгерилген зияратны ичинде уьч къабур бар. Оланы уьстюне орнатылгъан уьч сынташны экисинде арапча язылгъан. О язывланы 1971-нчи йылда тарих илмуланы доктору А. Р. Шихсайитов охугъан. Сынташланы бирисинде булай айтыла: «Мугъаммад ал-Багъдадини уланы къади Али пана дюньядан даимликни дюньясына гечдю гъижрат булан 1066-нчы йылны сапар айында». Демек, Али бину Мугъаммад ал-Багъдади 1655-нчи йылны декабрь айында ге-чинген. Муна бу адам Дагъыстанда яшайгъан хыйлылагъа «Багъдат-Али» яда «Багъдатлы Али» деген ат булан белгили. Ону гъюрмети-

Багъдат-Алини тувгъан йылы, нече йыл яшап гечингенлиги гъакъында маълуматлар ёкъ. Белгили алим-арабист Магъамматсайит Сайитов оьзюню «XVIII–XIX асруларда арап тилде яратылгъан дагъыстан адабияты» деген ишинде, ону гечинген йылын 1613 деп гёрсете. Тек бу янгылыш маълумат. Неге тююл, биз уьсте эсгерген кюйде, ону сынташында башгъа тарх язылып гёрсетиле.

М-С. Сайитов токъташдырагъан кюйде, Багъдат-Али, арапланы дин адабиятыны гючлю таъсирини тюбюнде Дагъыстанда биринчилерден болуп динчи асарлар язмагъа башлагъан. Алим ва ада- ►► 3

Номерде:

2 ЯНГЫЛЫКЪЛАР

4 ИЛМУ

Билим - Дагъыстанны байлыгъы

5 ПАЙХАММАРНЫ ЯШАВУ

7 Нюрлю таварих

6 ВАРИСЛИГИБИЗ

Яшлагъа насигъатлар

ЯНГЫЛЫКЪЛАР

Къадыров бусурманланы вагъгабылагъа къаршы турмагъа чакъырған

Мычыгъыш республиканы Президенти Рамзан Къадыров Къарачай-Черкес республиканы ва Ставрополь крайны бусурманларыны муфтисини орунбасары Исмайыл Бостановну оьлтюрювюне байлавлу Темиркъазыкъ Кавказны бусурманларыны бирлешген центрины председатели Исмайыл Бердиевни атына

телеграмма йиберген. Шо телеграммада Р.Къадыров И.Ботановну къардашларына ва ювукъларына къайгырыша. Мычыгъыш республиканы Президентини телеграммасында булай айтыла: «Бостанов вагъгабизмге ва экстремизмге мекенли пикрусун алышдырмайлы къатты турагъан адам эди. Ол исламны аты булан, вагъши оьлтюрювлер этегенлени, террорчулан юзюн ача эди. Бу оьлтюрюв бирдагъы керен гёрсетеген кюйде, бусурманлар биригип бир болуп, вагъгабылыкъгъа къаршы турмагъа тарыкъбыз. Биз бу балагъдан къутулмагъа сюе бусакъ, каьтты кюйде дав юрютмеге герекбиз. Мен гъакъ кюйде инанамаман, Темиркъазыкъ Кавказны ва умуми Россияны бусурманлары гюч жыйып, къардашларыбызны къанын аямай дав юрютеген вагъгабыланы токътатмагъа болургъа».

Дагъыстан гъажгъа гъазирлене

Бугюнлерде Дагъыстанны Роспотребнадзор деген къурумунда гъажгъа гъазирлик нечик юрютгенге багъышлангъан ёлугъув оьтгерилген. Бу ёлугъувда Роспотребнадзорну Дагъыстан бёлюгюню ёлбашчысы Элеонора Омариева, гъажилени ёлгъа салагъан турист фирмаланы къуллукъчулары, Дагъыстан ругъани идараны вакиллери, ДР-ни дин ишлеге къарайгъан Комитетини къуллукъчулары ва оьзгелер ортакъчылыкъ этди.

Бу йыл бизин республикабыз учун гъаж къылмагъа 6 минг ер гёрсетилген, амма гъаж къылмагъа сюеген дагъыстанлыланы санаву 10 мингден кем туюл. Сауд Арабстанны савлукъ сакълав министерлиги бу йыл янгы ёравлар къабул этгенге байлавлу болуп, Роспотребнадзор шо ёравлар нечик кютюлегенни тергемеге башлагъан. Ондан къайры, ер транспорт булан сапар этегенлер

тюрлю-тюрлю инфекциялар яйылгъан топуракълардан оьтмеге герек болажакъ.

Шолайлыкъда, гъаж къылмагъа сюегенлер менингококковый деп айтылагъан аврувгъа къаршы ва сезонлукъ грипен вакцина этмеге тийишли болажакъ. Бек авруйгъанлагъа, айлы къатынлагъа, 12 йылдан гиччи ва 65 йылдан уллулагъа гъаж къылмагъа яхшы туюл деп ёрала. Ёлгъа чыгъагъанлагъа консерволардан къайры оьзге ашамлыкъ сурсатны алмагъа ярамай деп токъташдырыла.

Роспотребнадзорну ахтарывчулары токъташдыргъан кюйде, бугюнге этилген ишге гёре, дагъыстанлыланы вакцинациясы учун мекенли чаралар гёрюлген. Бу иш тап ёлгъа чыкъгъанча этилип туражакъ ва вакцина этилмегенлер гъаж къылмагъа болмажакъ деп тутулгъан.

Мадинада йимик люстралар салынажакъ

Ювакъ заманны ичинде Магъачкъалдагъы Баш жума межитде Сурияны тахшагъары Дамаскъа этилген люстралар салынажакъ. Дагъыстанлыланы заказын кутежек фирма Мадина шагъардагъы Пайхаммарны межитене де шо суриялы фирма оьз заманда люстралар этген болгъанын айрыча эсгермеге туюше.

Магъачкъаладагъы Баш жума межит янгыртылып генглешдирилген сонг ярыкъ береген алатларсыз къалып тура эди. Булай алатланы бизин улкебизде этегенлер алагъан гъакъ нече де кёп экенге гёре, шоланы тыш пачалыкъда алмагъа токъташалар. Уьстевюне, суриялы бу фирма оьр даражалы усталыгъы булан сав дюньягъа белгили. Оланы шолай уллу пагъмулугъун, усталыгъын Мадина шагъардагъы Пайхаммарны межитинде де оланы люстралары салынгъаны ачыкъ гёрсете. Суриялы усталар ишин понтувуш къайдада этежек деп гёз алгъа тутлгъан, шо да межитни

айланышына къыйышмагъа герек болажакъ.

Межитге тарыкълы люстраланы санаву юзден артыкъ болжакъ, шолардан уьчевю беш метрден уллу болажакъ. Бу ишлеге кёп харж тарыкълыгъы англашыла ва шонда ортакъчылыкъ этмеге сюегенлер межитни бухгалтериясына бу телефонгъа сёйлемеге бола: 64-95-50.

Гъар школада имам болмагъа герек

Бугюнлерде Грозный шагъарны башчысы Муслим Хучиев район администрацияланы ёлбашчылары ва Мычыгъыш республиканы ругъани идарасыны къуллукъчулары булан ёлугъув оьтгерген болгъан.

Ёлугъувну барышында Хучиев ругъанилени школаларда ислам динни кюрчюлерине ва ерли адатлагъа уьйретмеге чакъырған. «Экстремизмге къаршы турувну школадан башламагъа герек, –

деген ол. – Гъар класс учун жумада бир керен сама да берилежек дарс пайда бермей къоймас. Уланлар ва къызлар шо дарсларда хыйлы яхшы затлагъа уьйренип, экстремизм оилардан сакъ турма болур».

Шону булан бирче Муслим Хучиев Грозныйдеги гъар школагъа бирер ругъани къуллукъчуну белгилемеге буйрукъ берген. Ону сёзлерине гёре, билим беривню ругъани идаралар булангъы къатнав Грозный шагъарда узакъгъа болажакъ деп гёз алгъа тутула ва гёрмекли натижалар бережек деп умут этиле.

600 китаилы ишчилер ислам динни къабул этген

Сауд Арабстанда Маккада ва Мадинада темир ёлда ишлейген 600 китаилы ишчилер ислам динни къабул этген. Олагъа башгъа улкели 50 эргиши ва 15 къатынгиши де къошулгъан.

Сыйлы Макканы губернатору-

ну кёмекчиси доктор Абдул Азиз Хузайри ислам динни къабул этгенлеге шагъадатны тюз айтмагъа ва Ислам динни аслу кюрчюлерин оьзю уьйретежек болгъан. Хузайри ойлашагъан кюйде, мунчакъы халкъ ислам динни къабул этгени китаилы фирмалар Сауд Арабстанны пачалыкъ къурумлары булан тыгъыс байлавлукъ тутагъанлыкъны натижасы. Бираз алдын тышдан гелгенлени ишинден къуваламагъа герек дегенлер де, энни олар ислам динни къабул этген сонг, ойлашагъан кюн алышдыргъан ва китаилылар ишин узатажакъгъа къаршылыкъ билдирмей.

Ерли гъакимлер ислам динге айлангъанлагъа болагъан кёмегин билдирежегин ачыкъ этген.

Агъмат Къадыровгъа салынгъан эсделикни тайдыргъанлар

Дёрт йыл алда Мычыгъыш республиканы биринчи Президенти Агъмат Къадыровгъа Грозный шагъарны ортасында белгили архитектор Зураб Церетели ясагъан эсделик салынгъан болгъан. Бугюнлерде буса, Рамзан Къадыровну ва Къадыровланы тухумуну сиптечиси булан шо эсделик тайдырылгъан. Эсделикни тайдырагъанда Р.Къадыров да, МР-ны алимлени советини председатели Хож-Агъмат Къадыров, МР-ны парламентини председатели Дукваха Абдурогъманов, дин ва жамият чалышывчулар ортакъчылыкъ этди.

Къадыровланы тухумуну уллусу Хож-Агъмат Къадыров Россияны ва Мычыгъыш республиканы халкъларына чакъырыв этген. «Агъмат гъажи оьзюне эсделик салмассыз деп васият этген эди», – дей Хож-Агъмат. Ону сёзлерине гёре, оьзюню гъакъындагъы герти эсделикни Агъмат гъажи сав заманында къоюп гетген.

– Ону ишлерин узата туруп, Къадыровну ёлдашлары Грозный шагъарны, оьзге Мычыгъышны да бузулгъан гъалындан чыгъартып,

чечекленеген этип тура. Муна шо дюр огъар тийишли эсделик, – дей Къадыровланы тухумуну уллусу. – Мычыгъыш халкъыбыз ислам динни юрютеген саялы ва Агъмат гъажи дин агълю болгъан экенге гёре, ол оьзюнден сонг ташдан яда темирден эсделик салмассыз деп васият этгени эди. Биз булай ойгъа гелдик ва бизден аты айтылгъан архитектор Зураб Церетели гечсин деп тилемеге сюебиз.

Агъмат гъажи салынгъан эсделикни орнунда экстремизмге къаршы ябушуп, жанын къурбан этгенлеге мемориал салынажакъ деп гёз алгъа тутулгъан.

– Тангаладан тутуп бу ерде башгъа эсделик салынажакъ. Мармарташны уьстюнде террорчулукъгъа ва вагъгабылыкъгъа къаршы ябышгъан ва жанын аямай оьлюп гетген Агъмат гъажи Къадыровну нечесе минг ёлдашларыны атлары язылажакъ. Олар жанын къурбан этип, мычыгъыш халкъны халкъара террорчулардан сакълап болгъанлар, – дей Рамазан Къадыров.

Медведев ва Путин бусурманланы Ораза байрам булан къутлагъан

Пачалыгъыбызны ёлбашчылары бусурманланы сыйлы байрамы булан къутлай туруп булай яза: «Бу байрамда Ислам динни яхшылыкъгъа чакъырывуну, парахатлыкъыны сырлары ачыкъдан гёрюне. Бу гюнлер сыйлы Рамазан айны битивю булан байлавлу ва ону аслу ёругъу – ругъ тазалыныв, парахатлыкъгъа чакъырыв ва языкъсыныв, яхшы ишлени этив. Булай къыйматлы байлыкъ бары да динлер учун ортакъ».

Д.Медведевни сёзлерине гёре, бугюню Россияда жагъ кюйде ислам бидим берив оьсе, межитлер къурула, янгы мадрасалар ачыла, алимлени китаплары басмадан чыгъа. Шо кепде россиялы бусурманланы Гьукуматны башчысы В.Путин де къутлагъан. Къутлав телеграммада айтылагъан кюйде, бусурманланы пикрису ватандаш жамиятны къу-

рувунда оьз ерин тутгъан ва гелишивлюкню болдурувда да кёп иш эте, экстремизмге къаршы турувда да жагъ кюйде чалыша, бусурман дюньяда да Россияны гьюрметин гётеривге де оьз гъаракатын болдура.

www.islamdag.ru деген сайтдан алынгъан

БИЗИН АЛИМЛЕР

Багъдат-Али: алим ва шаир

1 ◀ биятчы Абачара Гюсейнаевни пикрусуна гёре, Багъдат-Али бизин тавлар элибизде инг башлап арапча асарлар яратган шаир болган деп гысаплана.

Ол биринчилей этген затланы дагы да эсгерсек, булай маълуматны айтма болабыз. Магъачкъаладагы Тарих археология ва этнография институту илму къуллукъчусу Халата Омаровну къолунда Багъдат-Али оъз къолу булан ободалы Шаъбан-къади деген белгили бир алимге арап тилде язган кагъыз бар. Али Шаъбан-къади булай яза: (кагъызны бир гесегин къумукъча таржума этип беребиз): «Шу кагъызны этишдирежек адам булан мен сагъа бир гюмюш мюгъюр де йибергенмен. О мюгъюрде сени асил атынг къазылып язылган. Къа-дилик яда гъакимлик къуллукъланы къутегенлени ша-риат

язывлары ва хас кюй-де йиберилген кагъызлары мюгъюр басылып тасдыкъ этилинме герекли бола». Демек, Багъдат-Али тав Дагъыстанны гъакимлерине ва къадилерине, оланы атындан язылган кагъызлагъа хас мюгъюрюн (печатын) басып, тасдыкъ этмеге тюшегенлигин уйретген адам. Аварланы Хунзахдагы къадисине ол хас мюгъюр этип де йибере. Оъзю язган «агъызын да ол оъз-энчили мюгъюрю бу-лан басып таъминлеген. Мюгъюрде ону аты ва гыж-рат булан тарх язылган: «Ал-маъруф ал-Мугъаммад Али бин Мугъаммад ал-Багъдади 1063».

Багъдат-Али кёп санавда шиърлар ва илму асарлар яза да, гъалиге ерли оланы аз пайы тюгюл эсе сакъланмаган. Айтайыкъ, дагъыстанлы алимлени тилевюне гёре, ол Тагъиаддин ал-Карманий деген алимни «Гъал ал-иъжаз» («Ажайыплыкъны, демек-Къуранны, чечив») деген дин асарына оъзюню кёп баянлыкъларын яз-гъан; XII-XIII-нчю асру-ларда яшагъан имам Абу ал-Къасым ар-Рафи деген алимни бусурман гъаклыкъгъа (пикъгъугъа) багъышлангъан асарына гёре янги бир илму иш язып онгаргъан; сонг да фарс (иран) тилни морфологиясы гъакында арап тилде бир илму асар да язган.

Ол арапча язган шиър асарланы дёргелили алим Назир, гиничукълу Мансур Гъайдарбеков, гъараканлы Магъаммат Нюрмагъамматов ва башгъалары жыйгъан. Гъалиги къазикумукъ алим ва шаир А. Гюсейнаев айтагъан кюйде, Багъдат-Али язган шиърлар кёп болмаган, ону шиърларында гъеч бир янги пикру, таъсирли илгъам да гъис этилмей, яшагъан заманыны гъеч бир белгиси аламаты да гёрюнмей. Тек олар дагъыстанлыланы о вакътидеги янги оъсген мадани талаплары болгъанлыкъгъа шагъатлыкъ этелер. Олар арапча шиър язывда дагъыстанлылардан башлап этген бир тюрлю сынавлар гысапта агъамиятлы, гележекдеги наслулар сёз усталыкъны герти-мекенли кюйде къолламагъа бажарма гереклигин англатгъан бир тапшурма-аламат гысапта багъалы.

Амма дёргелили алим Назир (1891-1935 й.) Багъдат-Алини яратывчулугъуна оър багъа берип язган. «Ол айтылган алим, ва пагъмулу адабиятчы, оъзюню ватанында о замангъы инг де тизив алимлени алдында охуп билим алып, илмугъа герти кюйде тюшонген адам болган

ва онда оъзюню шайхыны ёлбашчылыкъны тюбюнде тарбиялангъан, – деп яза Назир. – Ону шайхы, тарикъатны устазы гечинген сонг, ол ёлланы ва сапарны бары да акъубаларын-къыйынлыкъларын энгип, Дагъыстангъа багъып салар этген. Дагъыстангъа гелип, ол мунда лап да айтылган-уллу шайхны ахтаргъанда, ону Аллагъу Тааланы ёлуна терен кюйде тюшонген белгили алим кудалили Давутгъа бакъдыргъанлар. Шайх Давут буса (огъар Аллагъ рагъмат этсин!) о вакътиде Таргъуда ондагы шавхалны янында яшап тура болган. Али Багъдади кудалили Давутгъа мунда ёлукъган, Ол Таргъуда яшап да къалгъан, къатын да алгъан, ону Гъазиболат деген уланы да болган. Али Багъдади 1655 (яда 1658) йылда Таргъуда гечинген».

Бу ерде Алини ватаны ва миллети гъакында сорав чыгъа. Ону толу атына къарагъанда, Али Иракъ вилаятны ичиндеги Багъдат шагъарда тувган яда шонда бир вакътисинде яшагъан ва охугъан болма герек. Багъдат аслу гъалда арап халкъ яшайган шагъар экенге гёре, Али ал-Багъдади (Багъдат-Али) де арап болма герек деген ой бир-бир алимлени язывларындан таба яйылган. Олай деп, мисал учун, академик Гъ. Гъ. Гъамзатов ва профессор М. А. Абдуллаев, филология илмуланы кандидаты С. М. Забитов, илму къуллукъчу Х. А. Омаров язалар. Ол дагъыстанлы болган, миллети къумукъ болган деген пикру да бар (филология илмуланы докторлары А. Гъ. Гюсейнаев, А. Ю. Абдуллатипов ва башгъалары). Амма ол азербайжан-тюрк болмагъа имканлы, неге тюгюл Багъдатда араплардан къайры да, хыйлы азербайжан-тюрклер де яшагъан. Мисал гелтирип айтсакъ, азербайжанланы XVI асруда оьмюрген сюрген машгъур шаири, «Лайла ва Мажнун» деген поэманы автору Физули багъдатлы болган. Багъдат-Алини тюрк миллетлигин гертилейген бирдагы далил, биз ойлашагъан кюйде – ол арапчадан къайры, тюркче де асарлар ярата болгъанлыкъ. Биз билеген кюйде, араплар тюрк тилде асар-лар язмаган. Тек тюрк миллетлени хыйлы вакиллери буса арап тилде кёп санавда асарлар яратгъаны белгили.

Багъдат-Али арапча язган асарлар гъалиге ерли печатдан чыгъарылмаган. Ол язган шиърлары (къасыдланы) аслу маънасы бусурман динге, къылыкъгъа-этикагъа багъышлангъан. Ол динге таза юреги булан янашамагъа, герти кюйде инанмагъа, яман хасиятланы ташлап яшав этмеге, ахырат яшав гележеклигин унутмайлы, юреке ондан къоркъув булан турмагъа, гюнагъ болагъан затны гъеч бир заманда да этмей яшамагъа чакъыра. «Ободалы Шаъбанны къызыны гъакында «къасыд» (Шаъбанны къызы Апыпат да – шаир къыз болган. Алини къасыды шогъар багъыш-лангъан болма ярай), «Тамакю чекмекни герти урувгъа багъышлангъан къасыд», «Чагъырны герти урувгъа багъышлангъан къасыд» ва башгъалары – арап тилде язылган шиърлар.

«Сени гъакылынг бар буса, тамакю чегивден ари тур ва ондан сакълан. Ону уьст гёрюнюшю нечакъы арев болса да, гъей жагъил улан, тамакюню татывуна урунуп да къарама!» – деп насыгъатлар бере шаир. Шо кюйде ол ичкичиликге де къаршы чыгъа. Ону поэзиясы бырынгы арап поэзияны къанунларына къорчюлене, VIII-IX асруларда арап адабиятда оьтесиз гючлю кюйде чечекленген о поэзиядан айрокъда ону аслу гъалда къылыкъ насыгъат маънада язылагъан зугъдийат деген къайдадан баш ала.

Багъдат-Алини Таргъуда турагъанда язган къумукъ-тюрк къатыш тилде яратган шиърлары да бар. Олар гъар тюрлю эсги къольязмаларда, Дагъыстанны тюрлю-тюрлю ерлеринде ёлугъа. Олардан бирлерин, XIX асруну ахырларында, тебенкъазанышлы алим Акай-къади ва XIX асру-ну аввалында ону уланы Абусупиян Акаев жыйгъанлар. 1903-нчю йылда Симферопольдагы (Къырымда), сонгда 1907 ва 1914-нчю йылларда, Темирханшурдагы (гъалиги Буйнакск шагъар) таш басмахананда Абусупиян чыгъаргъан – «Мажмуъ ул-манзумат ал ажамийат» («Ажамча назмуланы жыйымы») деген китапгъа Багъдат-Алини эки шиърсу да кирген: «Тёгюлор бадандан тюрлю гюнагълар» ва «Ай бир къоркъув тюшдю нагагъ жаныма» (ардагысы булай бир башгъа вариант болуп да ёлу-гъа: «Бир къоркъув дюшюндюр менюм жаныма» деп). Бу тайпа тюрклерде (дини назмуларда) къумукъча сёзлер булан аралаш болуп азербайжан-тюркче сёзлер де кёп ёлугъа:

ГЪАДИС

Къыямат гюн айтылган гъар сёз саялы сорав алынажакъ

«Билдим ки: къутулмас ажжалдан башым, Мадад олмас магъа къавум-къардашым. Я Аллагъым, Сенсен мени ёлдашым! Оьлюм ажжалындан къоркъуб агъларам».

Багъдат-Алини тюркче шиър асарларыны маънасы да арапчаларыныки йимик: автор адамланы гюнагълы ишлерден тартынмагъа, ахыратны унутмайлы, жагъеннемге тюшерден, къабур азабындан даим де къоркъунуп турмагъа, чакъыра. Белгили кюйде, Багъдат-Али Дагъыстанны жамият-политика яшавунда да актив кюйде ортакъчылыкъ этген. Ол Дагъыстанны уллу гъакимлери Элдар-шавхал ва Сурхай-шавхал гъакимлик сюреген девюрде, Таргъуда къадиликни ва шавхалланы кансаралында языв-бузув ишлени де юрютюп турган. О заманлар (XVII асрун 30-50-нчи йыллары) – политика яшавда агъамиятлы агъвалатлар болган ва оьтесиз чалдырышлы девюр: рус-дагъыстан ва сатыв-алыв аралыкълары генгеше, Дагъыстанда гъакимлик учун феодаллар бир-бири булан кёп уьчешелер Таргъуда ва Къазикъумукъда – эки ерде тахшагъары болган шавхал, Къазикъумукъдан Таргъугъа гёчюп гете, Иранны Дагъыстангъа этеген таъсири гючлене: таргъулу шавхал, эндирейли бий, гъайдакълы уцуми иранланы асгери булан бирлешип, Сююнч (Сунжа) оьзендеги орусланы къаласына гюжум эте; дагъыстанлы бийлени бир нече курултайлары (съездлери) арт-артындан оьтгериле. Муна шулай къызгъын политика агъвалатланы девюрюнде Багъдат-Али шавхалны тахшагъарында яшай, о сияси ишлеге баш къоша, насыгъатлар бере. Муну бирдагы бир къужурлу ери – лапшо вакътилерде Таргъудан ва Дагъыстандагы башгъа эллерден орус пачагъа, Терикдеги ва Аштархандагы орус асгербашлагъа язылган кагъызлар айрокъда кёп бола. Болма ярай, оланы Таргъудан язылганлары Багъдат-Алини къолундан чыкъгъандыр.

Муна Таргъудагы «Багъ-дат-Али» деген зияратда гёмюлген адамны талигы ва яратывчулукъ ишлери гъакында биз билген материаланы къысгъача маънасы шулай. Гъасили, ол адам заманына гёре бек билимли алим, шаир ва девюрню сиясат ва жамият ишлеринде актив чалышычу болган. Ону бир тюрк назмусун тюпде гелтиребиз.

Ай бир къоркъув тюшдю нагагъ жаныма,
Шайтаным гелмесин мени яныма.
Бир къадагъ сув илан гелир таныма,
Иманым алмакъдан къоркъуп агъларам.

Билдим ки къутулмас ажжалдан башым,
Мадат олмас магъа къавум-къардашым,
Я Аллагъым, Сенсен мени ёлдашым,
Оьлюм ажжалындан къоркъуп агъларам.

Эки малак гелип къаршы турарлар,
Пайхаммарынг кимдир деюп сорарлар.
Жавабын бермесенг гъаман урарлар,
Къабур азабындан къоркъуп агъларам.

Бары уьметлери Сиратдан гечер,
Гъакъ берген къуллары къуш тиги учар,
Залимлер, пасыкълар аягъын сачар,
Сират кёпюр, севден къоркъуп агъларам

Жагъаннам къапулар оьлгенде ачар,
Яхшылар-яманлар ол гювде сачар,
Атадан-анадан улан-къыз къачар,
Къыямат гюнюнден къоркъуп агъларам.

Багъдад Али билер дюнья гъалыны,
Алдатмасын шайтан иманны ёлун,
Загъруман къатмышдыр дюнья малыны,
Дюнья макюр, сенден къоркъуп агъларам.

Гъасан ОРАЗАЕВ

ИЛМУ

Билим – Дагыстанны байлыгы

Азиз Мичигишев.

Дагыстан инг башлап озыюню алимлери булан макътала гелген. Бизин якълылар билимге гъасиретлиги булан дюньягъа белгили илму центрларда билим алгъан, айтылгъан-айтылгъан алимлени алдында охугъан, озыге уькели алим ёлдашлары булан тыгъыс байлавлукъ тутгъан. Тышда топлагъан терен билимин бизин ата-бабаларыбыз ватанына къайтып, мунда дарс берип, яшланы охута болгъан. Инкъылапдан ал якъдагы йылларда Дагыстанда кёп-кёп охутув ерлер болгъан: башлапгъы билим учун гъар межиде дегенлей мактаплар иш гёрген, уллу юртларда, шагъарларда мадрасалар болгъан, пагъмулу яшлар гъатта алимни алдында да айры программагъа гёре де охугъан. Бу кепде охугъан ва гъар тюрюлю илмудан билим алгъан муталимлер сонг ислам динни ярыгъын хоншу вилайатлар да да, йыракъ уьлкелерде де яйгъан. Охутувгъа, билимге оьр даражалы агъамият берилген саялы, ислам пачалыкълардагы кёбюсю халкъ язып да, охуп да биле болгъан. Адамланы кёбюсю билимли болгъан экенге гёре, динсиз йылларда да Дагыстан ислам динге аминлигин, илмугъа гъасиретлигин, иманын сакълап бажаргъан. Шо саялыдыр артдагы девюрлерде Дагыстанда ислам билимге берилген уллу агъамият.

Яшынып охуйгъан девюр

Совет Союзу йылларында бизин ватандашларыбыз дин билимге уьйренмеге де болмай эди, хас охув ожакълар да ёкъ эди. Шонча уллу пачалыкъда ислам динге уьйретеген янгыз Ташгентдеги мадраса ва Самарканддагы «Мир-и арап» деген институт болгъан. Яратгъаныбызны гъакъында, бусурманланы гъакъында билмеге сюегенлер буса, гъали йимик, о заманларда да кёплер болгъан. Шо саялы, дин илмулагъа охумагъа сюегенлер алимлени уьйлеринде охуй болгъан, яхшы чы алимлер аз буса да къалгъаны. Булай охуйгъанлар учун герекли шартлар болмайгъаны саялы, яшлар кёбюсю гезикде алимлени подвалларында билим ала болгъан ва о саялы бир-биревлер о девюрге билим алывну «подвал» девюрю деп ат къойгъан. Яшларына ислам динден билим бермеге сюеген ата-ана авлетлерин охумагъа алимлени уьйне йибере болгъан. Шолайлыкъ, озокъда, ата-ана учун да, яшлар учун да, алимлер чун да авур масъалагъа айланмагъа бола болгъан, неге тююлю оланы да, буланы да гъакимият гъызарлай болгъан. Мисал учун, о замангъы алим Мугъаммат Нахри хабарлайгъан кюйде, ол бир гезик шеклик этип, охувгъа бир уланы алмагъан болгъан ва сонг тюз этгенменми экен деп, оьмюр бою шогъар гъёкюнюп тургъан. Башгъа гезикде буса, ихтиярланы якълайгъан къурумланы къуллукъчулары дарслар бере деп къарт гишини тутуп, туснакъгъа салгъан болгъан. Шо заман бу къарт алимге дюньягъа аты айтылгъан шаирбиз Расул Гъамзатов къошулуп кёмек этген болгъан. Ол къардаш бир арап уьлкеде къонакълай болгъанда огъар: «Бу не пачалыкъдыр, билимге уьйретеген къартланы да аямай туснакъгъа сала буса?» – деп айып этген болгъан. Ватанына къайтгъан

да, шаир озыюнден болагъан бары да затны этип, шо къартны туснакъдан чыгъармагъа бажара.

Биревлер, подвалларда да охуп, не билим алып бола деп шекленмеге бола. Гертиден де, о заманларда негер ва къайсы илмулагъа уьйрете болгъан дагы? Шо якъны ачыкъ этмеге сюе бусакъ, дагыстанлы алимлер дюньягъа белгили «Аль-Азхар» университетни программасына гёре охута болгъанны айтмагъа герек. Охутув программдан къайры, Дагыстанны Мисри булан имам Шапиини мазгъабы инг башлап бу уьлкеден яйылмагъа башлагъаны да байлай.

Дагыстанны Ругъани идарасыны къуллукъчусу Исалав гъажи Исалаев айтагъан кюйде, заман етишмейген саялы, охувну болжалы болгъан чакъы бек къысгъартыла эди. Муталимлер учун лап агъамиятлы деп арап тилге ва ону грамматикасына уьйренив санала эди. Башлапгъы

класда охуйгъанлар озыюнден гиччилеге дарс берегенлик. Шо бек терен гъакъыл болгъан, неге тююлю охувчуланы билимге гъасиретлиги де арта эди, аралыкълары да беклеше, сыкълаша эди.

Гъалиги девюр

Гъалиги девюрню гъакъында айта туруп, Дагыстанда лицезия алгъан ислам динни юрчюсюнде ишлейген 13 оьр охув ожакъ, кёп-кёп мадрасалар, мактаплар барын айтмагъа тарыкъ. Ислам оьр охув ожакъланы битдиргенлени кёбюсю светский билим алмагъа да гъасирет. Масала, теология Институтда охувчулар светский де, ислам билим де бирче ала.

Хыйлы четимликлеге де къармайлы, дагыстанлы ислам билим берив системагъа оьктем болмагъа ярай. Шо гъакъда охувчуларыбыз тюрюлю-тюрюлю бютюроссия конкурс-

Не заманлардан берли де дагыстанлы алимлер дюньяда къыйматлана гелген

охувгъа риторика да, логика да, морфология да, синтаксис де гире эди. Сонг яшлар фикх илмугъа уьйренмеге, Къуръан илмугъа, гъадислени ахтарывуна гирише эди. Орта гъисапда, озхувгъа 10-15 йыл гете эди. Пагъмулу охувчулар буса, охувну дагы да тез бите эди.

– Фикхи илмудан дагыстанлы алимлер не заманда да гючлю деп санала гелген, – дей Исалав гъажи. – Дагы ёгъесе, бир-бир бизин алимлер тышда да, гатта арап уьлкелерде де дарс бермес эди. Дагыстанлылар, аслу гъалда, охувгъа тетекейли янаша эди ва охувун яхшы къыйматлар булан битдире болгъан. Шо саялы оьр натижалагъа да етише эди.

Совет девюрге охугъанлар айтагъан кюйде, о заманларда бир пайдалы уьлгю болгъан. Шо да оьр

ларда ортакъчылыкъ этип, къазанагъан ерлер де арив гёрсете.

Бугюню Дагыстанда башлапгъы билим алмакъ учун да, шо кепде, терен билим алмакъ учун да ажайып кёп имкнлыкълар бар. Гъатта, суйген адам (озокъда, даражасы етишген буса) алимни алдында андивидуальный къайдада охумагъа да, «оьсмеге» де бола. Шо саялы, Дагыстанны Ругъани идарасы 2000-нчи йылдан тутуп дагыстанлы яшланы башлапгъы билимлери ёкъ буса, тыш уьлкеге охумагъа йибермекни тийишли гёрмей. Сынав гёрсетген кюйде, башлапгъы билими сама да ёкъ уланлар тыш уьлкеге охумагъа гетмесе яхшы, неге тююлю шоайлар кёбюсю гезикде экстремистлеге къошула. Дюньягъа белгили Къагъир шагъардагы «Аль-Азхарда» да терс ёлгъа гемтеклик бар.

Гъалиги заманны талаплары-

ГЪАМИС

Динге берилген адам ялгъанчы да, бош ёмакъчы да болмас

ны бириси – охувуну орус тилде юрютмек. Ал заманларда охутув дагыстанлы тиллерде юрюле эди буса, янгы шартлар янгы талапланы алгъа сала. Дагыстанлы тиллерден дарс берив орус тилге гёчгенлик кёп заманны да, гючню де алды. Гъали буса, дагыстанлылар ортакъ бир тилде къатнай, сёйлей, билим ала. Натижада буса, бизин якълы муталимлер Росияны не еринде де дарс бермеге де, ишлемеге де бола. Бу якъдан алгъанда Темиркъазыкъ Кавказда Дагыстан алдыны ерде деп ташдырып айтмагъа ярай.

Охувну гелегеги

Алгъа бармагъа гъасиретли къайсы иш де янгы къайдаланы къолламагъа герек, алгъа талпынывну къолдан чыгъармагъа герекемей. Шолайлыкъ ислам билимге ва ислам охув ожакълагъа да тие. Муталимлени охувун яхшылашдырмакъны ва муалимлени даражасын гётермекни гъайын этип, Дагыстанны Ругъани идарасы гъажатлы чаралар гёре. Шоланы арасында республикабыздагы бары да охув ожакъларда охув процессни бир йимик этмек, бир къалинге гелирмек. Шогъар етишип болса, экстремизм къайдаланы алдын алмакъны бир ёлу болур эди.

Бу ва шо кепдеги озыге муратлагъа етмек учун, ислам билим беривню ва илмуну Темиркъазыкъ университет центры къурулгъан болгъан. Шону директору Магъди гъажи Мутаиллов айтагъан кюйде, булай центрлар сав Россияда янгыз беш бар. Мунда ректорланы совети жыйыла, охув программагъа багъышланып ёлугъувлар оьтгериле, озыге илму ишлер юрютлюе. «Биз муалимлени де тергеп болабыз», – дей Магъди гъажи.

Ислам охув ожакъланы ишин ёрукълашдырмакъ учун, гъар район центрда умуми программагъа гёре ишлейген бирер мадраса (орта билим береген охув ожакъ) къурмагъа таклиф этиле. Оьр охув ожакъларда охуйгъанлар буса, пачалыкъ стандартгъа гёре дипломлар алажакъ деп гёз алгъа тутлгъан ва бу ёлда мекенли чаралар гёрюле. Жамият учун алимлени светский билими де болса, шайлы пайдалы боур деп ёрала.

Дагыстанны Ругъани идарасы учун да, муфти Агъмат гъажи Абдуллаев учун да охув масъалалар айрокъда агъамиятлы. Хыйлы йыллар ректор болуп ишлеген муфти Агъмат гъажи охув ожакъланы масъалаларыны гъакъында бек яхшы биле.

Бугюню Дагыстанда ислам билимни къыйматлыгъын яхшы англай, неге тююлю экстремизмни алдын алмакъ учун инг башлап илмудан, халкъны ярыкъландырывдан башламагъа герек. Шо саялы охувну, билимни, илмуну даражасын, къыйматлыгъы, таъсирин артдырмакъгъа айрыча агъамият бериле. Аллагъ буюрса, натижалар да узакъ къалмай гёрюнер. Амин.

ПАЙХАММАРНЫ ЯШАВУ

Магхаммат КЪАЗАНБИЕВ

ТАНБИГЬ²⁹

Гъали шо питнелерден биразлары къысгъартылып шу китапда язылажакъ.

Шо хабарларда асгъаплардан бирлери бирлерине къаршы дав этген дей, бир-бирин оьлтюрген деп, аланы яман гёрмеге, сёкмеге ярамай! Тек Али разияллагъу Таала ангъуну оьлтюрген мунапикъ Ибну Мулжим йимик, китап сёгюп гёрсетгенлени яраса да, башгъалардан сакъ болма герек.

Пайгъамбар алайгъи ссалам: «Зубайр разияллагъу Таала ангъуну оьлтюргенге жагъаннем булан сююнчю беригиз» деп айтгъан себепли – Амру бну Жармузгъа, шо къадар уллу питнелеге себеп болгъаны учун - Марвангъа «жагъаннемге барыр» деп айтма яраса да, «муслиман тюгюл» деп айтмагъа шолгъа да ярамас.

Али разияллагъу Таала ангъугъа къаршы туруп дав этген экенчин, Амру Ас огълы[ны], Муъавиятны атлары айтылгъан ерде китапларда, Алини атына йимик, «разияллагъу Таала ангъу» деген сёз языла. Дагъы да, Алиге дав этген Зубайр, Талгъат разияллагъу Таала ангъума – экиси де ашаратун-мубашшарагъандыр. Вёре-вёре, булайлагъа жагъыл гъакъыллар булан тюрлю хыяллар этип гюнагълы болмакъдан бек сакъ болугъуз!

Булар бары да яхшы гишилердир; буланы гъар бирини бир негетти, ижтигъады³⁰ болгъан. Алар да инсанлардыр, ахыры, арагъа шайтан гирмек де бар! Бары да: «меники гъакъ» деп этгенлер, «меники терс, терс буса да этемен» деп этмегенлер. Балики, бирлерини юрегинде халипалыкъны-башчылыкъны сюймеклик негетлери болгъан буса да, бизге «гъусну-ззанни», яъни яхшы хыял тийишлидир.

Осман разияллагъу ангъуну авлетлери он алты болгъан: тогъузу улан, еттиси къыздыр. АБДУЛЛАГЪ деген бир уланы - пайгъамбар алайгъи ссаламны къызы Рукъийядан тувгъандыр. Осман разияллагъу ангъу оьлтюреген заманда къаны тамгъан Къуръан – ХАЛИД деген уланыны ва андан яйылгъан тухумланы къолунда къалгъан.

Османны гъакимлери оьрде язылды. Къазилери³¹: КАЪБУ Савру огълы, ОСМАН Къайс огълы эдилер.

Осман разияллагъу Таала ангъу он эки йыл халипалыкъ этип, гъижратны 35-нчи йылыны ахырында зилгъижжат айда, 82 яшында, шагъид болуп дюньядан тайды³². Разияллагъу ангъу ва рагъматуллагъи алайгъи!

ОСМАН РАЗИЯЛЛАГЪУ ТААЛА АНГЪУ ШАГЪИД БОЛМАГЪЫ ВА ОЪЛТЮРЮЛМЕГИ - НАЗМУ БУЛАН

Айтмагъа сюемен Осман хабарын, Гъеч бирин къалдырмай китапда барын. Халипа заманда мубарак Осман Мисру халкъ гелдилер арзагъа гъаман: «Мисруну гъакими зулму эте бизге, – Дедилер, – билдирме гелгенбиз сизге».

Абдуллагъды³³ о гюн Мисруда вали, Булар тилей аны тайгъанын гъали. «Зулму этме!» – деп Осман элчи йиберди, Дагъы этсе къойман деп къоркъув да берди.

Абдуллагъгъа барып айтгъанда булар, Тынгламай, ол элчилени къувалар. Мисрулар сонг арзгъа етти юз болуп Гелди Мадинагъа, тыгъылып-толуп. Масжидге де, тюшюп, анда гирдилер, Асгъапланы жыйып, барып гёрдюлер. Османгъа тиледи, айтдылар булар: «Абдуллагъ бизге эте уллу зулмулар. Аны тайдырып сен башгъаны берсенг, Бизин къыйынланы бир багъый гёрсенг. Биз сюйген гъакимни бер бизге бу ёл – Абубакар огълы Мугъаммаддыр ол».

Осман да буланы кёп яхшы гёрдю, Тилегине атив жавап да берди, Ойлашды. Алиге: «Нетме тийишли, Булагъа гъакимге кимдир гелишли?» Али айтды: «Тилегин этмеге герек, Зулмучу гъакимни эт сен бек арек. Абубакар огълы Мугъаммад ярар,

Нюрлю таварих

Адиллик булан ол алагъа къарар».

Осман деди: «Сизин тилекни алдым – Эсгини тайдырдым, янгыны салдым – Мугъаммаддыр, Абубакар уланы, Гъаким этдим гъали мен сизге аны».

Алагъа хош гелди ол аны салмакъ – Халкъны мурадыды³⁴ ол гъаким болмакъ.

Кагъыз язды Осман агъар, о заман. Гъали бола мунда бир иш бек яман. Абдуллагъгъа язды: «Сени тайдырдым, Сени мен девлетден бугюн айырдым, Этген сагъат тюшюп тахдан таярсан, Орнунгда сен Мугъаммадны къоярсан!» Язып битгенден сонг, халкъ ару гёрдю – Мугъаммад къолуна печетлеп³⁵ берди.

Бу гъали вакилик чинни тагъажакъ, Мисругъа да барып, халкъны багъажакъ. Хыйлы адам булан чыкъдылар ёлгъа, Ёл азыкъларын да алдылар къолгъа. Дуа этип булар бираз юрюдюлер, Йыракъдан тюели бирев гёрдюлер – Бек къатты чабакен-ёртакен оьзю, Гъеч ари-бериге къарамай гёзю. Булар айтды: «Гъейлер, бу гиши нете? Тамаша, бу оьзю бек къатты гете. Амал ёкъ – бу оьзю биревню излей, Я артындан муну бир гиши гёзлей. Биревню къувалай, я оьзю къача, Бу тегин тюгюлюн юрюшю ача. Барайыкъ, тутайыкъ, ол мунда гелсин, Биз кимлер экенни ол оьзю билсин».

Барып сорадылар: «Сен недир ишинг – Бу гючлю юрюшюнг, къатты гелишинг?» Бу деди: «Юроймен, мезгилим арек, Мен бир ёлавчуман. Сизге не герек? Халипа магъа чы элчилик берген, Мисри гъакимине мени йиберген». Булар айтды: «Муна гъакиминг, сен гёр, Элчилигинг буса, муна бугъар бер». Бу айтды: «Къуллугъум гъеч мунда битмей, Мен бир амал ёкъ Мисругъа етмей».

Мугъаммадгъа айтды булай иш бар деп, Ол айтды: «Тутугъуз, ёгъесе къачар», – деп. Гелтирдилер муну, арагъа салды; Нетежегин билмей, бу гъайран къалды. «Къачайым» десе ол, тюс арыгъан, Бу пакъыр балагъгъа гъали тарыгъан. Сёйлети, билдилер муну хабарын, Алды къоймай бирин ичинде барып. Булар тергеп гёрсе – бу бир къул экен, Бийи буйрукъ этип чыкъгъан ёл экен. «Кимни къулусан?» – деп булар сорады, Башгъа зат бармы деп тюнтюп къарады. Бир айтды: «Бийимдир халипа Осман»; Бир айтды: «Ёкъ, мени бийимдир Марван». Тюе Османники – аны билдилер, Тюнтюгенде мунда кагъыз гёрдюлер. Къарасалар: хаты – Марванны хаты, Артда басгъан мюгъюр - Османны аты, Абдуллагъгъа муну язгъанлар булай, Бу кагъызда язгъан сёзлери шулай: «Кагъыз элтген Мугъаммадны гес башын, Къалгъанланы агъув этерсен ашын. Ишингни гёр тахда олтуруп оьзюнг, Булагъа къаратма гъеч сен онг гёзонг. Халкъны айтды-къуйтдусун сен англама, Буланы бош хабарына тынглама». Кагъызда язгъаны муна шу хабар. Охугъанда, булар бармагъын хабар.

Айтдылар булар: «Биз гъали нетейик? Мадинагъа къайтып, малим этейик. Оьлтюрмеге сююн бизии йиберген, Оьлтюрюрдей бизден не гюнагъ гёрген? Алдатгъан, ялгъандан кагъыз тутдуруп,

Биз гъали болмасбыз агъар утдуруп.

Герти буйрукъ муна бу къулда бары – Къулну кагъызында язгъан хабары. Тутмай къойгъан бусакъ бу къулну оьзю, Шексиз, оьлтюреди Абдуллагъ бизин».

Энни булар герти къайтып гелдилер, Бек чалт юрюп Мадинагъа гирдилер. Кагъыз булан къулну тутуп элтдилер; Халкъны жыйып, кагъызны гёрсетдилер. Къавгъаладылар, халкъ деврюкдю анда. Али гелии, сабурлукъ салды шонда. Али деди: «Бираз адам барайыкъ, Бу иш нечик – халипадан сорайыкъ, Ишни аслын излеп-тюнтюп къарайыкъ, Гюнагълыны табып, къолгъа алайыкъ».

Жъыйлды бир-эки гиши башчылар, Османгъа халкъ учун булар элчилер. Гелдилер, Османгъа бердилер салам, Али башчы болуп башлады калам. Али айтды: «Бу къул – кимни къулдур? Гертисин айт, туюе – кимни малыдыр? Кагъызны ким язгъан, аны эт баян, Мюгъюр – сеникидир, ол бизге аян».

Осман айтды: «Къул чу – мени къулумдур, Ол туюе де – герти, мени малымдыр, Бир де мен кагъызны гъеч де язмадым, Я мюгъюр басмадым, къол да салмадым, Я бу къулгъа бар деп буйрукъ этмедим, Булай терс ёлгъа мен бир де гетмедим. Билмеймен, бу питне – кимни гюнагъы, Гюнагълыгъа етсин бу ишни агъы!» Халипа гюнагъым ёкъ деп ант этди. Иш нечик, буланы гъакъылы гетди. Бу питнекарлыкъны³⁶ туюю англанды. Тиледилер агъар – бер деп Марванны. Бу Марван - Османгъа язвучу болгъан, Абдуллагъгъа тартып пуланни къургъан. Агъар хатир этип бу ишни этген, Османдан яшыртгъын мюгъюрню элтген. Осман буса ишни оьзю билмеген. Амма Марванны да къолгъа бермеген. Осман бек рагъмулу, ачуву гелмей, Языгъы чыгъып, ол Марванны бермей.

Кёп тюрлю уйлер бар Осман еринде, Яшынгъан аланы Марван биринде. Халкъ айтды: «Халипа боламы алай – Этилген гъукмудан хабарсыз шолай? Тез бизин къолгъа ол Марванны берсин, Халипалыкъ тахдан я къол гётерсин. Оьз магъкамасында болакен иши – Ишден тайсын аны билмейген гиши!» Халкъ сюйдю Марванны туюесе асмагъа, Бермесе, Османны уюн басмагъа. Токътамай Мадина халкъ бир иш этмей³⁷, Питне къоркъувундан Али де гетмей.

Артда ойлашдылар туташ сеп салма, Османны абзарын къуршатып алма. Къырдан аш-сувну гъеч гирме къоймайлар, Марванны къанын ичмейли тоймайлар. «Марванны берсин!» – деп салдылар къувун, – Я сувсуз ичинлер оьлюм агъувун³⁸. Али тилесе де, токътатып болмай, Сеп салып турдулар арымай-талмай. Али де, Талгъат да, Зубайырлары, Саъду да, бир-эки асгъаплар бары Къайтдылар, кюй этип болмай уюне, Ойлашып турдулар ишни кююне.

Османны азбарда бар суву битди, Барына бир кюйде сувсаплыкъ етди, Осман чыгъып сорай: «Ёкъму, – деп, – Али? Сувсаплыкъ бир гече бек оьтдю гъали. Арагъызда ёкъму сув берме гиши?» Шулай болма айып Османны иши. Бир рагъмулу гиши болмады мунда, ►► 7

ВАРИСЛИГИБИЗ

ТАМАЗА РАШИТХАН КЪАРАМУРЗАЕВДЕН – АРИВ ВАЪЗАЛЫ ЙЫРЛАР

Биз гюрметли охувчуларыбызны тергевюне таклиф этип, тюпде береген асарны автору – яхсайлы Абушну уланы Рашитхан Къарамурзаев, 1904-нчю йылда тувган. Ол 1989-нчю йылда Хасавюртда гечинди, Аллагъ рагъмат этсин!

«Яшлагъа насигъатларым» деп ат салынган бу шиърлу асарын автор 1974-нчю йылда, демек – 70 йыллыкъ тамаза чагъында, арап гъарпланы къоллап, ажамча язган. Асарны оьлчевю, толу вариантында – 100 дёртлюк, яни 400 сатыр. Ол асар къумукъланы лап да бырынгы шиърлары яратылган-къурулган къайдасында – етти бувунлукъ олчев булан тизилген.

Бу къайда булан къумукъ шаирлени хыйлылары оьзлени шиър асарларын яратганлар. Мисал учун, Абусупиян Акаев, Абдурагъман Къазиев, Абдулла Баширов, Жамалдин Гъанакъаев, Манай Алибеков, Абдулла Магъамматов, Аяв Акавов, Магъаммат Атабаев ва оьзгелери. Рашитханны атасы Абуш Къарамурзаев

де оьзюню бир-бир шиър асарларын шо бырынгы къайдада – 7 бувунлу сатырлар булан язган.

Р.А. Къарамурзаевни тюпде гелтирилген шиър-суну идея маънасы ва темасы – Абусупиян Акаевни «Къылыкъ китабына», Нугъай Батырмурзаевни «Янги тарбия» деген асарларыныкине парх берегенни эслемеге къыйын туююл.

Р.А.Къарамурзаевни яшаву ва шаирлик ёлу, о язган асарлары къумукъ адабиятта гъалиге ерли ахтарылмай къалып тура. Тюпде гелтирилген ону тексти совет девюрде, Ленинге сужда къылагъан заманларда язылган буса да, гъалиги яшлар-жагъиллер учун да, тамаза айтагъан оьтесиз пайдалы насигъатлар-ваъзалар экенге гёре, ону ажам-арап язвдан гёчюрюп, гъали къолланагъан гъарплар булан печатгъа онгаргъанбыз.

Гъасан ОРАЗАЕВ

ГЪАМИС

Оьзгелеге
языкъсынмайгъ-
ангъа Аллагъ да
рагъмулу болмас

ЯШЛАГЪА НАСИГЪАТЛАРЫМ

Къолума къалам алып,
Юрегиме ой салып,
Шу сёзлени язман,
Уьйде ятып ял алып.

Мен язман шуланы,
Ойлашып атив гёрюп,
Англама суйгенлеге
Бираз насигъат берип.

Тынглажакъ адамлагъа
Айып этмес деп базаман.
Насипли улан англажакъ –
Тюз затланы язман.

Яшав яндан тюзелир,
Башына алган англап,
Адам болма къаражакъ,
Яхшы ойлашып, тынглап.

Гъакъылсызгъа пайда ёкъ,
Англамас, айтган булан.
Шу затланы этежек
Гъакъылдан толган улан.

Эр санынга гиргенде,
Билим алмагъа къара.
Гёресен, бизин ишлер
Гюн сайын алгъа бара.

Фабрик-заводлар арта,
Ишге гел деп чакъыра.
Бир ишни башын тутма
Диплом алмагъа къара.

Гъакъылынга ойлашып,
Суйген институтгъа туюш.
Къолунгда диплом болса,
Гъар гюн де бар сагъа иш.

Эринмей-ялкъмай охуп,
Диплом алмагъа тарыкъ.
Оьр билимге ес болсанг,
Гъар заман бетингъа ярыкъ.

Уллу насип адамгъа –
Башлап илму гъакъылдыр,
Оьмюрюню ичинде
Къолдан таймайган малдыр.

Башында билим барлар
Къыргъа гёзю къарамас.
Оьзю йимик адамдан
Артда къалма ярамас.

Адамны гюллемегиз,
Яшавуна гёз салып.
Атив яшав этигиз,
Яхшылардан уьлгю алып.

Гъакъыллы адамлардан
Тергев алма къарагъыз.
Билмейген затыгъызны
Билгенден сорагъыз.

Оьзю билмейген затны
Айып туююл сорамакъ.
Башына гъакъыл алып
Уьйренмеге къарамакъ.

Яш вакътингде ойлашып,
Оьр билим ал башынга.

Вёре хыянат болма
Оьзюнгю ёлдашынга.

Яшлайын онгарылсанг, –
Уллу насип оьзюнге,
Тынглайган ёлдашларынг
Кюлемесин сёзюнге.

Гъакъыл булан ойлашмай
Гъеч бир ишни этмегиз,
Оьзюгюз этген ишге
Гишини кюлетмегиз.

Тюз кюйде атив юрюп,
Ёлдаш тутмагъа герек.
Сапарда ёлдашынга
Тут таза ачыкъ юрек.

Ёлгъа сапар чыкъгъанда,
Къызганч деген атны алма.
Оьзюнгю ёлдашындан
Вёре сен артда къалма.

Кюлеп ачыкъ юз булан,
Бараган ёлунга гет.
Жангъа тартып иш этме,
Оьзюнге авурлукъ эт.

Намарт-хыянат болуп,
Ёлдашындан айрылма.
Халкъланы арасында
Осал деген атны алма.

Атив яшайганлагъа
Гёзюнгю ачып тергев эт.
Гишини терсин гёрсенг,
Гёрмегендей болуп гет.

Бирев этеген затгъа
Суйсунмей гёз къаратма,
Шолай осал къылыкъны
Къаркъаранга яратма.

Дюньяны сен бек терге
Агъын да, къарасын да.
Бош хабарлар сёйлеме
Халкъланы арасында.

Гъар затны ойлашып эт,
Сонг гёкюнмейген кюйде.
Минутунг бош йиберме
Янтайып рагъат уьйде.

Тергеп-билип ёлдаш бол

Къылыкъ билегенлеге,
Ягъын-намусун сакълап
Атив юрюйгенлеге.

Къолунгдан гелген чакъы,
Адамлагъа къуллукъ эт.
Досунга-къардашынга
Вёре тутма эки бет.

Хоншуларынг булан да
Татывлулукъну сакъла.
Тарыкълы гюню гелсе,
Оланы янын якъла.

Аз-маз авурлукъун да
Ёлгъа сал гъар заман да, –
Яхшы хоншу тарыкълы
Яшавунгда гъаман да.

Йыракъдагы къардашдан
Хоншунг алда табылыр.
Яман булан иш этсенг,
Бармакъларынг хабылыр.

Яман булан юрюме,
Янындан тез тай къачып,
Башынгни сыйсыз этме,
Огъар сырынгни ачып.

Бир сёзюню айта бусанг,
Яхшы ойлашмай айтма.
Кёп зиянлар болса да,
Айтган сёзюнгден къайтма.

Атылган гюлле йимик
Сени айтылган сёзюнг.
Яхшы-яманны терге,
Ачып эки де гёзюнг.

Ваъдагъа хилап болмакъ –
Осаллыкъ, намуссузлукъ.
Уллу гъа абур этмек –
Биринчи асил къылыкъ.

Уьстюнге уллу гелсе,
Тез эретур атылып.
Сакъ бол, хантавлукъ этме,
Бош хабаргъа сатылып.

Оьзюнгден уллу адамны
Айтгъанын гери урма.
Тарыкъсыз ишлер этип.
Сутда-диванда турма.

Халкъланы арасында
Тайдырма абурунгю.
Осал ишни этгенге
Чыдатма сабурунгю.

Сен де этме осал ишни,
Оьзюнге этме де къойма.
Гъакъыл берегенлерден
Тынгламай ари тайма.

Айтагъанына тынглап,
Береген гъакъылын да ал.
Уьстюнге къонакъ гелсе,
Гёнгюн алып, ёлгъа сал.

Къуллукъ тилей гелгенни
Суюндюр, къуллукъ этип;
Атив гёрюп гетежек,
Оьз мурадына этип.

Къайгылы адамны гёрсенг,

Атив сёйлеп, гёнгюн ал.
Юрегин суюндюрюп,
Онгарып тюз ёлгъа сал.

Ялган айтма, тил этме,
Гюнчюлюк де юрютме.
Сыйсыз ишдир – уру этип
Адамгъа зиян этме.

Вёре оьктем де болма,
Къара юрек де тутма.
Ялагъайлыкъ, ягъсызлыкъ
Къаркъаранга яратма.

Сатыв-алыв иште де
Тарыкъ туююл къысгъалыкъ,
Шо ерде чомарт болмакъ –
Макъталган атив къылыкъ.

Гишиден алган затгъа
Сёзюнгде ялган болма, –
Алгъанда атив гёрюп,
Берегенде къыйналма.

Къуллукъунг битдирген сонг
Узакъ сакълап инжитме,
Къайтарып бер къолуна,
Вёре васваслыкъ этме.

Алив-берив иште де
Юрегингни эркин тут.
Башынга намус туюше,
Ойлашма – тартынмай кют.

Тийишли ери гелсе,
Сёзюнгю артгъа салма;
Инбашларынгни къысып,
Вёре ихылып къалма.

Гъар не иште болса да,
Таваккал этме тарыкъ, –
Халкъланы арасында
Болажакъ бетингъа ярыкъ.

Шайлы уланлар бир ерде
Гишиге пай бермежек.
Азалда язмагъанны
Гъеч бир адам гёрмежек.

Негъакъ затгъа гиришме,
Оьз аягындан барып.
Къатын-къызны артындан
Вёре юрюме чабып.

Бир минутунг зая этме,
Алагъа юрек салып.
Билим алсанг болурсан
Сайлап суйгенингни алып.

Тюз юрюсенг, табарсан
Аланы сен гъаман да.
Ата-анангни гёнгюн
Гъеч бузма бир заман да.

Атанг къуллукъ буюрса,
Тез эт ону айтгъанын.
Анангни да унутма
Гечелер тунг къатгъанын.

Чинк башлап сен герексен
Аланы гёнгюн алма,
Сагъа тапшургъан ишни
Ойлашып, артгъа салма.

Не къыйынлыкъ болса да,
Эт оланы герегин.
Бир де бузма ярамас
Ата-ананы юрегин.

Къыйынларын унутмай,
Гюрметлеп абур-сый бер,
Авлетлерингден алда
Оланы тюз гёзден гёр.

Шоланы рази этмесенг,
Халкъны айыбын аларсан;
Гъалалыгъын алмасанг,
Артда да къыйналарсан.

Ишге туюсенг, ойлап туюш,
Туюшгенден сонг – ташлама,
Бир аз ишлеп, гёкюнюп,

►► 7

6 ◀◀ Иш кыдырып башлама.

Начальнигинг иш айтса,
Тез тамам эт буйругун.
Озьонг билме герексен
Айтган ишни ёругун.

Ишингни таза этсенг,
Бетинг болажакъ ярыкъ.
Гьар заманда да ишде
Алдынлыкъ алма тарыкъ.

Жамаатны малына
Намартлыкны яратма.
Яшавда уй-аглюнню
Гезюн кыргъа кьаратма.

Сагъа тапшургъан малгъа
Сутур этме гезюнню.
Гьалал ишлеп, тюз юрю,
Сыйсыз этме озьюнню.

Аз жанаварлыкъ этип,
Башынга айып алма.
Ишингден кьуваланып,
Орам кыдырып кьалма.

Аз аша, рагъат яша,
Закондан тайып гетме.
Жамаатны алдында
Уялагъан ишни этме.

Гьакимлик ишге тюшсенг,
Оьктем болуп да гетме;
Айтган сёзюм бола деп,
Халкьлагъа терс зат этме.

Иш – биревге мюлк туююл,
Кёп адамлардан кьалган;
Арив ишлеп ким тайса, –
Халкьдан баракалла алган.

Ойлашып эт ишингни,
Пайда бер жамаатгъа,
Намус булан кьуллукъ эт
Элге болагъан затгъа.

Юртунгну, Ватанынгни,
Бек тут янын Элингни,
Яшавун яхшы этме деп
Кьысып айлан белингни.

Халкь булангъы аралыкны
Сен бузма бир заман да,
Ата юртдан айрылма
Яшавунгда гьаман да.

Ишингде, юрюшонгде
Тарыкьсыз ишлер этме,
Яшавунг онг тюшгенде
Бираз шашып да гетме.

Яшав деген шулай зат
Бир-бирде алмашынаган,
Ишинг терсине тюшсе,
Халкьлар гезден салаган.

Адамны иши терс тюшмек –
Бир минутну ишидир,
Шо гюнню ойлашмайган –
Бек гьакьылсыз гишидир.

Шо гюнде табылажакъ
Аглюнг, досунг-кьардашынг,
Ягьы-намусу да бар
Тюз юреккли ёлдашынг.

Дагьы да табылажакъ
Элге этген яхшылыгынг,
Юртдагьы халкьынг булан
Тутган арив кьылыгынг.

Яхшы деген атны ал –
Тарыкьлы гюн гележек,
Савда да, оьлгенде де,
Халкьдыр багъа бережек.

Уллу насип адамгъа
Халкьлар яхшы ат бермек,
«Намуслу, яхшы улан» деп
Эл-жамаат сёйлемек.

Бираз чархын кьыйнаса,
Шулары этип болажакъ;
Озью оьлюп гетсе де,
Артында аты кьалажакъ.

Ленин де оьлюп гетди,
Артында кьуюп атын.
Халкьлагъа яшав берме
Салып почюн-кьуватын.

Кьоркъмады, тартынмады,
Кёп кьыйынлагъа гирди,
Тутган ёлун тюз этип,
Халкьгъа эркинлик берди.

Жанын-чархын аямай,
Гьакьыл булан иш этди,
Кьалган ёлдашларына
Ёлну тазалап гетди.

Олай гьакьыллы адам

Дюньягъа кёп гелмеген.
Ленин озью оьлсе де,
Ону аты оьлмеген.

Тарихлеге язылды
Бары да этген заты.
Гьар ишде эсгериле
Гьюрметлеп, Ленин аты.

Юрютеген ишинде
Ойлашып пулан салган,
Татли тил булан сёйлеп.
Халкьны кьолуна алган.

Не ишни эте буса да,
Пулан тутмагъа тарыкъ,
Бар ерде оьрлюкню алып,
Болажакъ бети ярыкъ.

Озьюм жамаат ишде
Кьыркъ беш йыл ишлегенмен,
Хыйлы заман кьыйналып,
Рагъатлыкьгъа тюшгенмен.

Тюз йигирма сегиз йыл
Бир ерде ишлеп турдум,
Халкь айып этмейген кюйде
Уй яшавумну кьурдум.

Эринмедим, ялкьмадым,
Ишледим кёп талчыкьмай,
Жамаатны малына
Сутурлукъ этип бакьмай.

Кьыйын да, тынч да болду,
Алмадым ишден айып,
Гьали уйде тураман
Рагъатланып, янтайып.

Гече-гюн токътамадым,
Жангъа рагъатлыкь алып.
Магъа тапшургъан ишни
Тез-тез этедим барып.

Пенсиягъа да чыгып,
Тураман арив яшап,
Бир затгъа да ойлашмай,
Буюргъан затны да ашап.

Гьали уйде яшлагъа
Гез кьаравул этемен.
Бошлукъ яман зат болган –
Инжип-ялкьып гетемен.

Ялкьгъанда кьыдыраман,
Ювукъ-дослагъа барып.
Юрегимни ачалар,

ГЪАДИС
Арагьызда дин
кьардашына
кёмек этмеге
болагъаныгьыз шо
кёмекни этмеге
борчлу

Суюнюп, гёнгюмню алып.

Бир аз ойлап язганман
Этсе яхшы затланы,
Бизин ата-бабалар
Юрютген адатланы.

Эсгерилген затланы
Насипли улан этежек,
Халкьланы сукьландырып,
Арив яшап гетежек.

Бир аз ойлашган адам
Этмеге бажаражакъ.
Хата ерим бар болса,
Гечим кьойма яражакъ.

Закон гёрсетген ёлдан
Вёре тайып гетмегиз.
Янгьылыш сёзюм болса,
Тилеймен, айып этмегиз.

Тамандырып, кьысгьартып
Битдиремен сёзюмню.
Ким язган деп айтсагьыз,
Танытайым озьюмню.

Ачыкъ этейим сизге
Шу сёзлени ким язган.
Чинк алда озью тюшюн
Гишиге кую кьазган.

Гьакьыл булан ойлашып,
Яхсайлы улан яза.
Атым мени – Рашитхан,
Фамильям – Кьарамурза.

10 июнь 1974 йыл.

5 ◀◀ Алиге етишди о хабар анда.

Уьч тулукъ сув берди Али о заман,
Бу болду булагъа биразгъа таман.
Бу сувдан арада питнелер толду,
Бир хыйлы адамлар яралы болду.
Эшитилген Алиге: «Бар, – деп, бирлери –
Османны оьлтюрме сюегенлери».
Али гелип айтган: «Булай ярамас!
Османны оьлтюрме муьмин кьарамас,
Биз тилейгенибиз – Марван, англагьыз;
Бермесе, кьоймакьны энди танглагьыз».
Сонг Гьасан-Гьюсейнге бу буйрукъ берген,
Кьылычларын тагьып гьазирлик гёрген,
Бу айтган: «Сакълагьыз барып Османны,
Тийме кьоймагьыз гьеч агьар инсанни!»
Кьаравул этгенлер эшик алында,
Башгьалар да болган бираз янында.
Осман кьапусуна сонг халкь окъ атган,
Гьасангъа заралсыз бираз окъ батган.
Биревлер шек болуп Гьасангъа бакьган,
Кьараса: бетинден кьанлары акьган.
Бирлери айтдылар: «Гьасанны билсе,
Гьашимлер кьаныны бетинде гёрсе,
Уллу питне болуп, яман болажакъ,
Кьырылып муслиман туташ кьалажакъ».

Питне яйылыр деп, булан токъташды.
Башгъа кюй этме деп дагьы ойлашды.
О вакьтиде болган Осман янында
Абугьурайрат деп бир гиши анда.
Ол айтган Османгъа: «Бу давгъа кьара,
Булар чы гьали бек оздуруп бара,
Булар башлагъан сонг, бизге де ярар;
Биз дав этмей турсакъ, окъ булан кьырар».
Осман айтган: «Алар башгъагъа урмас,
Тек мени тапсалар, менден чи бурмас.
Биз иннемей турсакъ, токътап кьалырлар;
Кьоймагъанда, алса, мени алырлар.
Дав этсем, муьминлер бары кьырылыр,
Барыны гюнагьы магъа берилир.
Пайгьамбар билдирди – тез таяр жаным,
Гьалал этемен мен булагъа кьаным.
Суюмен пайгьамбаргъа мен кьачмагъа,

Оразамны анда барып ачмагъа.
Муслиманны кьырмай, янгьыз гетейим,
Кёп жангъа бир жанны кьурман этейим».

Бир табун Османны кьоймагъа соймей,
Булар токътамайлар бир отгъа гюймей.
Булар да – мисрилер, гелген баягьы
Абубакар огьлы Мугьаммад ягьы.
Бирлер бар дагьы да буланы яны,
Чыкьса да кьайырмай оьзлени жаны.
Абдуллагь деген бар Салам уланы –
Османгъа гирген ол герме деп аны.
Айтган ол: «Муьминлени бийи Осман,
Сенден болгъай эдим бугюн мен кьурман!»
Осман айтган: «Билдим, бир адам оьлмес.
Тек мен оьлмей туруп, бу питне сёнмес.

Расулну гёрдюм мен гече тюшюмде:
Ой берди магъа ол мени ишимде.
Расул деди магъа: «Сени басдылар,
Сувсапдап яндырып, сени кьысдылар».
Мен де жавап бердим: «Герти, пайгьамбар,
Бу ишлени магъа этдилер булар».
Сонг, магъа ичмеге ол бир сув берди.
Ичгенде, ичиме кёп нюрлер гирди.
Гьали сувсап болма ол мени кьоймай;
Татыву, салкьыны юрекден таймай.
Дагьы айтды: «Сюйсенг, кёмек этейим;
Бизге гелме сюйсенг, этмей гетейим».
Сайладым женнетге тез-тез бармакьны,
Абубакар, Умар булан турмакьны».

Пайгьамбар гелгенде кёмекге, Осман
Озьюн кьутгьармагъа бермеди пурман,
Ол мубарак, озью айтаган кюйде,
Кёп узакъ кьалмады, жан берди уйде.
Авруп оьлмеди ол, ярадан оьлдю,
Оьлтюрген кую де муна шу болду.

Оьлтюреген табун янгьыз жыйылыр,
Ойлашыр: оьлтюрсек питне яйылыр.
Оьлсюн бу «кимбилди» болсун да иши,
Халбат ерден барсын эки-уьч гиши.
Бардылар бир ерден, арт эшикденми,

Я тюнгилюкденми, я тешикденми,
Оьлтюрдюлер муну, гьиллалар этип,
Хоншу азбарындан яшыртгьын гетип.
Кьаравул халкь болган бары да уьстде,
Осман озью болган бир уйде тюпде.
Кьатыны Наьилат болган янында,
Дагьы гьеч бир адам болмаган анда.
Кьатыны булан бу халбатда турган,
Оьлежегин ойлап, Кьурьан охугъан.
Китап гесип айтмай39 ким оьлтюргенни,
Бу деп таза билмей уйге гиргенни.
Биревлер айтды: «Ол мисрулу эди».
Биревлер: «Мадиналыдыр ол», – деди.

Мугьаммад да сююп шайтан амалын,
Османны ол барып тутган сакалын.
Айтган: «Сени магъа оьлтюрме ярар,
Гьали кьутгьармагъа сени ким кьарар».
Осман сонг тилеген: «Ийбер!» – деп агьар.
Айтган: «Атанг гьюрмет этеди бугьар.
Атанг гёрсе сени шулай хыялда,
Рази болмас эди сагъа бу гьалда».

- 29. Танбигь – гёрсетив; маслагьат; буварыв; эсгерив, баянлыкъ.
- 30. Ижтигьад – динни ва шариатны масьалаларында оьз энчили пикрусу болмагъа ихтиярлыкь, терен даражада билимлилик.
- 31. Кьадилери.
- 32. Осман халипа гечинген йыл, миледи булан, 656-нчы йылны 17-нчи июну.
- 33. Абдуллагь эди.
- 34. Мурады эди.
- 35. Печетлеп – мюгьюр басып.
- 36. Титнекарлыкъ – питнечилик, кьаламалыкь этив.
- 37. Бир иш этмейли, не буса да бир тюрю чара гёрмейли деген маьнада.
- 38. Агьувун – агьусун.
- 39. Китап гесип айтмай – китапларда мекенли-ачыкь кюйде, атын тутуп язылмаган.

Гьазирлеген Гь. Оразаев
(давамы гелеген номерде)

СОРАВ-ЖАВАП

– Неге вагъабылар кѐп болуп бара? Оланы нечик токътатмагъа бола?

– Бу аврув яйылагъаныны себеби аслу гьалда халкъда билим ёкълыкъда. Яшларыбыз да, оъзюбюз де болгъан чакъы кѐп билмеге талпынагъан болсакъ, бек билсек, вагъабыланы терс ойларын да анларбыз, шоланы артына тюшерден де сакъланарбыз. Алимлер бир тавушдан айтагъан кюйде, билим ёкъ ерде вагъабылар тынч яйылмагъа башлай.

– Авратгъа тийсе, намаз бузулмай буса, неге аврат деп айтыла?

– Аявлу кьардаш, авратгъа (алдындан, артындан нас чыгъагъан сангъа) тийсе намаз бузулагъаны гъакъ зат. Шолай тююл деп ким айтгъан сагъа? Шо чу тююкьарадан уллу ялгъан.

– Аврув себеп болуп ораза тутмайгъан гишини ашатса, гюнагъ боламы?

– Аврув яда башгъа мекенли себеп саялы ораза тутмайгъан гишиге гюнагъ болмай, шо саялы ону ашатмагъа да гери урулмай. Амма ораза тутуп болагъан гиши борчын кютмей буса, огъар гюндюз вакъти аш бермеге ярамай, гьарам.

– Къатыны булан ювукълукъ этген сонг, къайтып къошулма яраймы?

– Ярай, тек алдын толу кюйде экевю де киринсе, азында намаз сама да жувунса яхшы.

– Адам оьлген сонг, къабурунда охуйгъаны саялы, моллагъа гъакъ бермеге яраймы?

– Ярай.

– Къайнамам сув яравун сакълап болмай. Ол намаз нечик къылмагъа герек дагъы?

– Шолай авруву булангъы адам авратын яхшы кюйде байлап, бегетип (нечик де опурагъы батмайгъан кюйню болдуруп) намаз къылмагъа герек, намазын къоймагъа ярамай. Аврувундан сав болса, шо кепде къылынган намазланы телеп къыла, аврувдан сав болмай буса, гюнагъ ёкъ.

– Ораза тутгъан кюйде къатынын опсе, оразасы бузуламы?

– Бузулмай.

– Межит къура буса яда жамият учун оъзге пайдалы иш этип тура буса, оьлю болуп йиберсе, ишин битдирмеге герекми, оьлюню ахыр ёлуна йиберме алдынмы?

– Озокъда, инг башлап бары да ишни къоюп, оьлюню ахыр ёлуна йибермеге борч.

– Топурагъы битген къабурну уьстюне топуракъ тѐкмеге яраймы?

– Ярай.

– Къакъырыкъны чыгъарып болмай, ютуп къойса, ораза тутагъаны бузуламы?

– Чыгъарып болмаса, бузулмай, чыгъара бола туруп чыгъармаса, бузула.

– Эртенги намазны телеп къылмагъа яраймы?

– Эртенги де, оъзге намазны да къылынмагъан буса, телеп къылмагъа герек. Гьар адам да яшавунда тюрю-тюрю себеб болуп, заманында къылмай намазын къутгъарп бола. Шолай гезиклерде тез-тез къутгъарылган намазны телеп тайдырмагъа герек бола. Эртенги намаз заманында къылынмагъан буса, шону уянгъандокъ телемеге герек.

– Къайсы намазны не вакътиде къылса сыйлы бола?

– Токъташдырылган гьадисде айтылагъан кюйде, бусурман адамны лап яхшы иши – заманында къылынган намаз, хасокъда аввалгъы заманында.

– Гъаж къылган гиши йыбавлар бар ерлеге, тойлагъа барса, гъажы къабул этилмей деп айтагъаны дурусму?

– Тююл, гъажкъылмагъан гишиге де гьарам бар ерлеге бармагъа ярамай. Эгер гъажы шолай ерге барса, ону гъаж къылгъаны бузулмай, тек гюнагъ иш этген деп чи санала.

– Гече межитде юхламагъа яраймы?

– Межитде гече къалмагъа да, онда яхламагъа да ярай, мунда бир пуршавлукъ да ёкъ.

Аявлу охувчулар, янги рубрикабызгъа SMS-лер геле.

Тюнде шоланы беребиз. Гележекде де шу номерге язмагъа боласыз:

8988-296-94-22

Рузнама

ОКТАБРЬ (ШАВВАЛ)

Дни	Утренний.	Восход	Обеденный	Послеобеден.	Вечерний	Ночной
1	5.07	6.44	12.39	15.56	18.36	20.00
2	5.08	6.45	12.38	15.54	18.34	19.58
4	5.11	6.47	12.37	15.51	18.30	19.54
6	5.13	6.50	12.37	15.49	18.26	19.51
8	5.16	6.52	12.36	15.47	18.23	19.47
10	5.18	6.55	12.35	15.44	18.19	19.43
12	5.20	6.57	12.35	15.41	18.15	19.40
14	5.22	6.59	12.35	15.39	18.13	19.38
16	5.25	7.01	12.34	15.37	18.09	19.35
18	5.27	7.03	12.34	15.34	18.06	19.31
20	5.29	7.06	12.34	15.32	18.03	19.28
22	5.31	7.08	12.3	15.30	18.00	19.25
24	5.33	7.11	12.33	15.28	17.57	19.22
26	4.35	6.13	11.33	14.26	16.55	18.20
28	4.37	6.15	11.33	14.24	16.52	18.18
30	4.39	6.18	11.33	14.22	16.50	18.16

– Мен рузнамагъа гѐре намаз къылган сонг, ювукъ арадагъы межитден азан чакъыргъан эди. Шолай болгъан сонг мен не этмеге герек эдим?

– Балики, сен къарагъан рузнама шо ерге къыйышмай болмагъа ярай ва шо саялы намазны янгыдан къылмагъа тарыкъ.

– Устаздан алгъан къуллукъну юрюп этмеге яраймы, нечик этсе яхшы?

– Устаздан алгъан вирдлени (къуллукъну) юрюп этмеге де ярай – биревлер ишлей, заманы болмай къала, тек бир ерде, гиши-миши четим этмейген ерде этсе хыйлы да къолай болур.

– Динибиз чоласы бар гьар бусурман гиши бир керен сама да гъаж къылмагъа герек дей. Кѐп керенлер бармакъны гъакъында не айтыла?

– Имканлыгъы бар адамгъа гъаж къылыгъа байлавлу гери урув ёкъ, нечакъы сюе буса, шончакъы керен бармагъа бола, зувабы да арта.

– Ятывдагъы адамгъа гъаж нечик гѐрсетиле?

– Харж якъдан имканлыгъы бар, тек савлугъу ёкъ адам гъаж къылмакъ учун оъзюню орнунда башгъа гишини йибермеге бола.

– Неге бары да межитлерде ахшам намаздан яссы намазгъа ерли заман бир йимик тююл? Бирлеринде сагъат ярым къала, башгъаларында эки сагъатгъа ювукъ, айрокъда йины айларында.

– Бир алимлер гьисап этеген кюйде, ахшам намаздан сонг яссы намазгъа ерли астрономия далилге гѐре яз вакътиде эки сагъатгъа ювукъ заман гете. Башгъаланы пикрусунда гѐре, къаш къаралагъаны сагъат ярымдан да бите.

– Мен намаз къылмагъа башлагъаным кѐп болмай ва гъайизни вакътисинде къылылмагъанларын телемеге герекми деп сорамгъа сюемен.

– Гъайизни вакътисинде къылынмагъан бары да намазланы телемеге борч.

– Эри къатынына гьар эки сѐзюнден сонг «Гет», – деп айта буса, оланы гебини бузуламы?

– Айырылмакъ учун уьч керен хас (талак – айыраман) сѐзюню айтмагъа тарыкъ бола, дагъы ёгъесе айырылыв болмай. Амма масхара гьисапда яда къоркъутмакъ учун шо сѐзюню къоллама ярамай, эгер къолласа тавак бола.

Учредитель
Благотворительный фонд «Путь».
Газета печатается по согласованию и одобрению Духовного управления мусульман Дагестана

Редакционный совет
Председатель редакционного совета муфтий РД
Ахмад-хаджи АБДУЛАЕВ
Мухаммадханафи-хаджи ГАМЗАТОВ

Главный редактор
Патимат ГАМЗАТОВА

Редактор
Азиз МИЧИГИШЕВ

Компьютерная группа
Лейла ГУСЕЙНОВА
Ахмед МАГОМЕДОВ
Гульнара АБДУЛАЕВА

Менеджер
Мухаммад ХИРИЯСУЛАЕВ
Халидасхаб МАМАТХАНОВ

Газета зарегистрирована Управлением Федеральной службы по надзору за соблюдением законодательства в сфере массовых коммуникаций и охране культурного наследия по ЮФО (г. Ростов-на-Дону).

Свидетельство о регистрации ПИ № ФС 10-6401 от 15 декабря 2006 г.

Индекс 51325

При перепечатке ссылка обязательна.

Набрано и сверстано на компьютерной базе газеты «Ас-Салам».

Отпечатано в ООО «Дом печати» по адресу: пр-т Акушинского, 20.

Заказ № _____

Сдано в печать 25 сентябрь 2009 г.
Тираж 4400 экз.

Адрес редакции
367015, РД, г. Махачкала,
ул. М. Ярагского, 128.
Тел.: (8722) 61-00-64.

По вопросам подписки и доставки обращаться по телефонам: по Республике Дагестан — 8-988-699-28-24 по г. Махачкале — (8722) 914-222.

E-mail: assalamweb@gmail.com;
www.assalam.ru